

Ks. ANDRZEJ STEFAN NOWICKI

Katowice

SYMBOLIKA SERCA W TEOLOGII JANA PAWŁA II

„Serce stało się symbolem miłości. Stało się. Nie zawsze zatem było tak w ludzkiej świadomości, czy to w religii, czy kulturze. Dzisiaj, w naszych krytycznych czasach, symbol serca zbanalizował się. Potocznie jest nadal używany, jednak u wielu budzi nieufność (...). Utarty symbol miłości świadczy może nie tylko o braku naszej wyobraźni. Skłania też do pytania, skąd płynie krytyka symbolicznego serca. Czy stąd, że sama miłość się zbanalizowała? W tym wypadku należałoby głębiej pytać o jej sens, nie poprzestawać na braku. Wtedy może się okazać, że poczucie niewystarczalności symbolu poświadcza kryjące się w krytyce doświadczenie nie tyle braku miłości, ile intuicji co do jej ostatecznej tajemnicy, przewyższającej wszelkie pojęcia”¹. Dramatyzm i powaga wypowiedzi autorstwa Jacka Bolewskiego zawiera w sobie niejako podwójne przesłanie. Z jednej strony w sposób wyraźny sygnalizuje, jak dalece symbolika serca przetworzona przez współczesną popkulturę uległa dewaluacji i jak daleko jej obecnie do pierwotnego, biblijnego rozumienia. Z drugiej – prowokuje do weryfikacji stanu rzeczy pod kątem możliwej apologii biblijnego pojęcia symbolizmu serca we współczesnej kulturze. Realizacja tego zadania jawi się jako wezwanie skierowane w stronę teologii. Jak się bowiem okazuje, zdecydowane odejście od biblijnego rozumienia symbolizmu serca we współczesnej kulturze nie oznacza jeszcze, że problem ten dzisiaj w ogóle nie funkcjonuje. Istotny punkt odniesienia stanowi w tym kontekście jego obecność we współczesnej myśli teologicznej².

Taki jest teologiczny problem poniższej refleksji: rozważań na temat symboliki serca w teologii Jana Pawła II.

U progu trzeciego tysiąclecia papież Jan Paweł II zapewnił: „żyjemy w tym wspólnym i dramatycznym momencie dziejowym”³, w którym świat „daje coraz szersze i żywsze świadectwo otwartości na duchową i transcendentną wizję życia, powrotu do poszukiwań religijnych, odnowionego poczucia sacrum i wartości modlitwy”⁴. Nie ulega wątpliwości, że tak ukierunkowana dążność świata stanowi w swej najgłębszej istocie odzwierciedlenie duchowej kondycji

¹ J. Bolewski, *Za głosem serca. W kregu teo-logiczno-lirycznym*, Znak 6 (1997), s. 32.

² Por. A. Nowicki, *Symbolika serca. Studium teologicznofundamentalne*, Katowice 2011, s. 62-166.

³ Jan Paweł II, Adhortacja *Christifideles laici* [dalej: ChL], 3.

⁴ Tamże, 4.

człowieka, który „dzisiaj tak często nie wie, co w nim jest, co jest w głębi jego umysłu i serca”⁵. Ta niewiedza jawi się głównie jako rezultat „zachwiania równowagi, które ma miejsce w ludzkim sercu”⁶, wskutek którego człowiek doświadcza rozdarcia w sobie samym, co z kolei rodzi również wiele rozdzwieków w społeczeństwie, w którym żyje. Według Jana Pawła II w tak pojętej sytuacji egzystencjalnej wydaje się być rzeczą oczywistą, że „pierwsza i najważniejsza jest ta praca, która się dokonuje w ludzkim sercu”⁷. To ona decyduje o pojmowaniu siebie i swojego przeznaczenia w nadziei na to, że autentyczne wyjaśnienie tajemnicy ludzkiej egzystencji pozwoli człowiekowi w sobie samym doświadczyć bogactwa, całości i integralności każdego podziału czy rozdarcia⁸.

Świadomość tej prawdy prowokuje zatem konieczność przywołania biblijnego znaczenia symbolizmu serca. Wierność temu założeniu, zgodnie z problemem zawartym w temacie artykułu, domaga się jednak pewnego uściślenia. Po pierwsze, przedmiot naszych badań stanowić będą jedynie encykliki i adhortacje papieża Jana Pawła II. Po drugie, szczegółowa analiza tychże dokumentów, wskazująca na niezwykle szeroki zakres występowania pojęcia symboliki serca, rodzi także potrzebę wprowadzenia określonej metodologii porządkującej ten stan rzeczy. Praktyczna konkretyzacja tego zamierzenia wiąże się bezpośrednio ze wskazaniem na pewne bloki tematyczne, istotne dla przejrzystej prezentacji treści tychże dokumentów, takie jak: wymiar antropologiczny, chrystocentryczno-zbawczy, eklezjologiczny symboliki serca oraz symbolika Serca Jezusowego.

1. Wymiar antropologiczny

Wielokrotnie występujące w papieskich encyklikach i adhortacjach słowo „serce” oznacza przede wszystkim wewnętrzną tajemnicę człowieka⁹, miejsce obecności i poznania Boga¹⁰ oraz zawierzenia Bogu¹¹, który je ukształtował,

⁵ Tamże, 34.

⁶ Jan Paweł II, Encyklika *Dives in misericordia* [dalej: DiM], 10.

⁷ Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio* [dalej: FC], 30.

⁸ Praktyczna realizacja tego zamierzenia zakłada jednak pewne wymagania. Domaga się przede wszystkim radykalnej zmiany osobistych paradygmatów, dzięki czemu przeobrażenia, jakim ulega człowiek, jemu samemu jawią się jako „zerwanie”. Podstawę tej przemiany stanowią najczęściej doświadczenia absurdu, zła, bezprawnej agresji, cierpienia, które rodzą w człowieku uzasadnioną konieczność sprzeciwu, wobec tak ukształtowanej rzeczywistości. Najpełniejszym wyrazem tego sprzeciwu jest każdorazowo postawione przez człowieka pytanie: dlaczego?, które pozwala mu wykroczyć poza horyzont rzeczywistości, w której został osadzony. Jak twierdzi J. Ratzinger: „Ludzkość potrzebuje pytań. Tam, gdzie nie stawia się już pytań, także tych, które dotyczą istoty rzeczy i przekraczają granice każdej dziedziny naukowej, tam nie uzyskujemy odpowiedzi” – J. Ratzinger, Benedykt XVI, *Myśl o słowie Bożym. Rozmawiając z Bogiem*, Kraków 2008, s. 95.

⁹ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* [dalej: RHm], 8.

¹⁰ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Dominum et vivificantem* [dalej: DV], 54; tenże, Encyklika *Fides et ratio* [dalej: FeR], 13.

¹¹ Por. DiM 13; DV 51; Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris Mater* [dalej: RMat], 14, 20; FeR 15, 16; ChL 4.

wypisał w nim swoje prawo¹² i wciąż przemienia je swoją łaską. W tym znaczeniu serce jawi się jako sumienie¹³. Serce to również miejsce tęsknoty człowieka za Bogiem¹⁴, który jako Pan historii kształtuje serce człowieka¹⁵. Zaspokojenie tej tęsknoty w sercu człowieka, pozwala widzieć je jako symbol przymierza nadziei¹⁶ oraz sensu ludzkiego życia¹⁷. Serce jest także mieszkaniem prawdy. W nim zawarte jest przez Boga pragnienie jej poznania¹⁸, dlatego droga poznania prawdy jest drogą serca¹⁹.

Serce stanowi miejsce integracji człowieka, dlatego „zakłócenie równowagi, na które cierpi dzisiejszy świat, w istocie wiąże się z bardziej podstawowym zachwianiem równowagi, które ma miejsce w sercu ludzkim”²⁰. Wtedy serce człowieka staje się skłonne do złego i nieskore do zawierzenia Bogu²¹. W tym kontekście serce jawi się jako miejsce grzechu²², ale i symbol miłosierdzia Bożego²³. Grzech rodzi potrzebę nawrócenia, przemiany serca, którego źródłem jest łaska Boża²⁴. Ważna jest tu pokuta, oznaczająca wewnętrzną przemianę serca²⁵, której prawdziwość zależy od tej skruchy serca²⁶ i pojednania pojętego jako droga serca²⁷. Można zatem powiedzieć, że pierwsza i najważniejsza jest ta praca, która się dokonuje w ludzkim sercu²⁸.

Ta sytuacja szczególnie prowokuje do tego, aby poszukiwać wielorakich powiązań dobrej nowiny Chrystusowej z ludzką kulturą²⁹. Praktyczna konkretyzacja tego zamierzenia rodzi przede wszystkim potrzebę zjednoczenia człowieka z Chrystusem. Zjednoczenie to, samo w sobie będąc tajemnicą, dokonuje się przez miłość, która czyni bardziej ludzkim życie społeczne przez udoskonalenie obyczajów i instytucji³⁰. Uwalnia człowieka od złudnego przeświadczenia, że „panowanie nad ziemią zadowoli wszystkie pragnienia jego serca”³¹. Szczególnie

¹² Por. Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* [dalej: VSpl], 12, 51; tenże, Adhortacja *Ecclesia in Europa* [dalej: EiE], 116; ChL 44.

¹³ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* [dalej: CA], 13; VSpl 54.

¹⁴ Por. FeR 17, 24; VSpl 1; Jan Paweł II, Adhortacja *Reconciliatio et paenitentia* [dalej: ReP], 23.

¹⁵ Por. CA 25.

¹⁶ Por. EiE 10, 18, 78.

¹⁷ Por. DiM 2, 6; FC 20; FeR 11.

¹⁸ Por. VSpl 2; Jan Paweł II, Encyklika *Ut unum sint* [dalej: UUS], 18; FeR 29, 32.

¹⁹ Por. RMat 28.

²⁰ DiM 10.

²¹ Por. FC, 30 ChL 34; EiE 10; Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, 25; tenże, Adhortacja *Redemptionis donum* [dalej: RD], 9.

²² Por. ReP 13, 14, 31; RMat 37.

²³ Por. DiM 2, 7; ReP 6; EiE 104.

²⁴ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, 38; ChL 42; VSpl 2; FC 9.

²⁵ Por. ReP 4.

²⁶ Por. tamże, 31.

²⁷ Por. tamże, 8; FC 13.

²⁸ Por. CA 51.

²⁹ Por. ReP 9, 13.

³⁰ Por. FC 43.

³¹ Por. CA 13.

twórczym sprawdzianem tej miłości są z pewnością ludzkie wysiłki na rzecz pokoju³² i braterstwa³³ oraz dzieła miłosierdzia, do realizacji których przynagla sam Chrystus działający w ukryciu ludzkich serc³⁴.

2. Wymiar chrystocentryczno-zbawczy

Według papieża Jana Pawła II, to w osobie Chrystusa człowiek odkrywa adekwatną egzystencjalnie odpowiedź na pragnienie dobra, prawdy i życia, obecne w jego sercu. Chrystus objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi³⁵. Chrystus zaszczepił także w naszych sercach wiarę, nadzieję i miłość³⁶. Jest On „Słowem, które nie przemija, jest Tym, który stoi i kołaczę do drzwi serca każdego człowieka, nie naruszając jego wolności, ale starając się z tej ludzkiej wolności wyzwolić miłość”³⁷.

Chrystus zmartwychwstały działa w sercach ludzi mocą swojego Ducha³⁸. Duch Święty jest Darem w sercu człowieka³⁹. Jest Stróżem i Ożywicielem nadziei, jako wewnętrzny Nauczyciel obecny we wnętrzu sumienia i serca⁴⁰. Dzięki darowi Ducha zostaje dana wierzącym miłość Boża, która przynagla serce każdego ucznia Chrystusa i całego Kościoła do dawania świadectwa⁴¹. Także życie chrześcijańskie znajduje swoje prawo w osobowym działaniu Ducha Świętego, który ożywia serce chrześcijanina⁴². Duch Święty rozsiewa w sercu Dobrą Nowinę, która przez Jego oddziaływanie „przyobleka się w ciało ludzkich serc i sumień i rozszerza się w historii”⁴³. Dzięki dynamicznej obecności Ducha Świętego, dociera Ona od wewnątrz do serca każdego człowieka⁴⁴. Dzięki Duchowi Świętemu stale jest dokonywane Odkupienie w sercach i sumieniach ludzkich⁴⁵. On jest również źródłem nawrócenia serca i wyzwolenia z grzechu, by odbudować prawdę i miłość w samym sercu człowieka⁴⁶.

Choć objawia się On w szczególnie sposób w Kościele i w jego członkach to Jego obecność i działanie są powszechne, bez ograniczeń przestrzennych i czasowych⁴⁷. Duch Święty jest tym, który, działając w sercu każdego człowieka,

³² Por. EiE 105.

³³ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* [dalej: RMis], 32.

³⁴ DiM 2.

³⁵ Por. RHm 10; CA 24.

³⁶ Por. DiM 15.

³⁷ Tamże, 8.

³⁸ Por. tamże, 2.

³⁹ Por. DV, 52; ChL 11.

⁴⁰ Por. Jan Paweł II, Adhortacja *Catechesi tradendae* [dalej: CT], 72; DV 66.

⁴¹ Por. EiE, 84.

⁴² Por. FC, 50, 63; DV, 65.

⁴³ RMis, 21.

⁴⁴ Por. ChL 61; RMis, 29.

⁴⁵ Por. DV 24.

⁴⁶ Por. tamże, 42, 45, 47.

⁴⁷ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* [dalej: EV], 31; RD 5; DV 53.

zasiewa w nim „ziarna Słowa” i otwiera je ku dojrzałości w Chrystusie⁴⁸. W tym kontekście serce jawi się także jako kryterium zbawienia i dotyczy nie tylko wiernych chrześcijan, ale także wszystkich ludzi dobrej woli, w których sercu działa w sposób niewidzialny łaska uczestnictwa w tej paschalnej tajemnicy⁴⁹. Zatem nie wystarczy sama wiara, ale trzeba trwać w łasce uświęcającej i w miłości, pozostając w łonie Kościoła ciałem i sercem⁵⁰.

3. Wymiar eklezjologiczny

Każdy człowiek ze względu na tajemnicę Słowa Bożego, które stało się ciałem zostaje powierzony macierzyńskiej trosce Kościoła. Droga Kościoła przebiega przez serce człowieka⁵¹. Dlatego Kościół zna głębokie pragnienia, które odczytuje w sercach ludzi współczesnych, a każde zagrożenie godności i życia człowieka głęboko wstrząsa samym sercem Kościoła, dotyka samej istoty jego wiary⁵². Jednocześnie Kościół daje także odpowiedź na te zagrożenia przez realizację głównych celów swojej misji polegającej na gromadzeniu ludu w braterskiej komunii serc⁵³. Ich realizacja określa tożsamość tej wspólnoty, która „aby mogła być chrześcijańska, musi posiadać swoje fundamenty i żyć w Chrystusie, poprzez słuchanie Słowa Bożego, modlitwę skupioną wokół Eucharystii, komunię wyrażającą się w jedności serca i ducha oraz dzielenie się dobrami według potrzeb swoich członków”⁵⁴.

Realizacja pierwszego z wymienionych celów dotyczy konieczności słuchania i przyjmowania do serca Jezusa, który „czci i wielbi Ojca, by Go czcić i wielbić razem z Nim”⁵⁵ oraz głoszenia Ewangelii, która jest odpowiedzią na pragnienia, wymogi i dążenia ludzkiego serca⁵⁶, skutecznie zabezpiecza prawa serca⁵⁷, kształtuje ludzkie sumienie⁵⁸, akcentuje niepodzielność serca wyrażoną przez dziewictwo i celibat⁵⁹, proklamuje ideę królestwa Bożego przez praktykę rad ewangelicznych⁶⁰ oraz działalność misyjną Kościoła⁶¹.

⁴⁸ Por. RMis 28.

⁴⁹ Por. tamże, 10.

⁵⁰ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* [dalej: EdE], 36

⁵¹ Por. DV 67.

⁵² Por. EV 3.

⁵³ „Przeżywać «braterską komunie» (koinonia) znaczy mieć «jednego ducha i jedno serce» (Dz 4,32), tworząc wspólnotę pod każdym względem: ludzkim, duchowym i materialnym” – RMis 26.

⁵⁴ Por. tamże, 51

⁵⁵ EiE 71.

⁵⁶ Por. RMis 11.

⁵⁷ Por. DV 2; EV 1, 28.

⁵⁸ Por. tamże, 29.

⁵⁹ Por. RHm 9, 11, 13; FC 16.

⁶⁰ Por. RD 5, 9, 11, 16.

⁶¹ Por. RMis 11, 65; EV 29.

Drugi cel dotyczy przeżywania wspólnoty eucharystycznej, „stanowiącej serce i wzorzec wspólnoty; nie tylko jej duchowości czy życia moralnego, ale również samej struktury Kościoła”⁶². Eucharystia to „skarb Kościoła, serce świata, zadatek celu, do którego każdy człowiek, nawet nieświadomie, podąża”⁶³. Dlatego, zdaniem Jana Pawła II, niezwykle ważne jest to, aby „w świetle wiary ukazać oczom umysłu i serca ten Sakrament Jego obecności, którym jest Tajemnica Kościoła, zgromadzenia ludzi grzesznych, ale równocześnie uświęconych i tworzących rodzinę Bożą”⁶⁴. Tylko tak pojęty Kościół, który „sercem swym obejmuje wszystkie serca ludzkie”⁶⁵, potwierdza, że komunია, którą otrzymał w darze, ma przeznaczenie powszechne. „Czuje się więc dłużnikiem wobec całej ludzkości i każdego człowieka, otrzymawszy dar od Ducha, który rozlewa w sercach ludzi wierzących miłość Jezusa Chrystusa”⁶⁶.

W naturze misji Kościoła, jako kontynuatora zbawczego dzieła swego Boskiego Założyciela, zawiera się kolejny cel, jakim jest komunია wyrażająca się w jedności serca. Jego realizacja polega na nakłanianiu ludzkiego serca do nawrócenia i pokuty oraz ofiarowaniu mu daru pojednania⁶⁷. W ten sposób Kościół poprzez wezwanie do nawrócenia serca i duszy człowieka prowadzi do „osobistego związania go z Jezusem Chrystusem, Panem i Zbawicielem; przysposabia do Chrztu i do Eucharystii, umacnia w postanowieniu i urzeczywistnianiu postanowienia prowadzenia nowego życia wedle Ducha”⁶⁸. To nawrócenie serca i świętość życia należy także uznać za nieodzowny warunek wszelkiego szczerego poszukiwania jedności⁶⁹, za duszę całego ruchu ekumenicznego⁷⁰. Prowadzi ono także do niezbędnego oczyszczenia pamięci historycznej⁷¹, otwierającego, dzięki Bożemu miłosierdziu, dostęp do komunii serc⁷². Kościół, zachęcając swe dzieci, by oczyściły serca z wszelkiej wrogości, egoizmu i stronniczości, prosi jednocześnie, aby popierały w każdej sytuacji dialog i wzajemne poszanowanie⁷³ także do innych religii, a nawet do tych, którzy poszukują Boga szczerym sercem⁷⁴.

---

⁶² UUS 61.

⁶³ EdE 59.

⁶⁴ CT 29.

⁶⁵ DV 67. Ten „dar Chrystusa i Jego Ducha, który otrzymujemy w Komunii eucharystycznej, wypełnia z obfitością gorące pragnienia braterskiej jedności, jakie kryją się w sercach ludzkich, i jednocześnie wynosi doświadczenie braterstwa właściwego wspólnemu uczestnictwu w tym samym stole eucharystycznym na poziom daleko wyższy od zwyczajnego ludzkiego ucztowania” – EdE 24.

⁶⁶ ChL 32.

⁶⁷ Por. ReP 23. „Nawrócenie jest darem Bożym, dziełem Trójcy: to Duch otwiera drzwi serc, aby ludzie mogli uwierzyć w Pana i wyznać Go” – RMis 46.

⁶⁸ ChL 33.

⁶⁹ Por. UUS 26.

⁷⁰ Por. tamże, 15, 21.

⁷¹ Por. tamże, 2.

⁷² Por. tamże, 93.

⁷³ Por. EiE 105.

⁷⁴ Por. ReP 25.

Ostatni z wyżej wymienionych celów związany jest z posługą apostołską „zakorzenioną w wielokształtnym miłosierdziu Boga, które przemienia serca i rozlewa łaski tam, gdzie chrześcijanin poznaje gorzki smak słabości i nędzy”⁷⁵. Dotyczy to tych sytuacji, w których ze względu na gwałtowne procesy rozkładu i dehumanizacji, człowiek czuje się zagubiony i zdezorientowany, ale „jego serce coraz silniej pragnie przeżywać i krzewić bardziej braterskie i bardziej ludzkie formy współżycia”⁷⁶. W tym kontekście, apostołat jawi się jako czyn, który wyzwala i tworzy postęp właśnie dlatego, że prowadzi do uznania godności każdej osoby, usposabia do solidarności, zaangażowania serca w posługę braciom, do powstania komunii dóbr i serc⁷⁷. Bodziec i cel dla tak pojętego postępu ludzkości wprowadza w historię biblijna perspektywa „nowego serca” (por. Iz 11,9; Jr 31,33; Ez 36,25)⁷⁸.

4. Symbolika Serca Jezusowego

Istotne znaczenie w refleksji teologicznej Jana Pawła II posiada również symbolika Serca Jezusowego. Serce Jezusa jest źródłem naszego odkupienia. Jest „usprawiedliwieniem” człowieka w jednym ludzkim Sercu: w Sercu Jednorodzonego Syna⁷⁹. „Temu bowiem, co ze strony ludzi było największym grzechem, w sercu Odkupiciela odpowiada ofiara największej miłości, która przewyższa zło wszystkich grzechów człowieka”⁸⁰. Chrystusowe Serce jest zatem wymownym znakiem Bożego miłosierdzia, „przebłaganiem za grzechy nasze”, „pokojem i pojednaniem”⁸¹. Miłosierdzie to, objawia się w sercach i czynach jako szczególnie twórczy sprawdzian tej miłości⁸².

Serce Jezusa jest również wzorem misji Kościoła, ponieważ zbliżenie do Chrystusa w tajemnicy Jego Serca pozwala nam „zatrzymać się w tym niejako centralnym a zarazem po ludzku najłatwiej dostępnym punkcie objawiania miłosiernej miłości Ojca”⁸³. O tej niewyczerpalnej miłości, mocą której pragnie On stale łączyć się z nami i jednoczyć, wychodząc na spotkanie wszystkich ludzkich serc, świadczy obrzęd eucharystyczny. Jeżeli wobec tej tajemnicy, stwierdza papież, „rozum doświadcza własnych ograniczeń, to serce oświecone łaską Ducha

⁷⁵ UUS 92.

⁷⁶ ChL 27.

⁷⁷ Por. RMis 59; FC 50.

⁷⁸ „Kościół zaś jest jakby kanałem przenoszącym i rozprzestrzeniającym falę łaski, tryskającej z przebitego Serca Odkupiciela. Na fundamencie tego wyznania wiary rodzi się w naszych sercach i na naszych ustach «radosne (...) wyznanie nadziei: Ty, o Panie zmartwychwstały i żywy, jesteś wiecznie nową nadzieją Kościoła i ludzkości»” – EiE 18.

⁷⁹ Por. RHm 9.

⁸⁰ DV, 31; por. tamże, 21.

⁸¹ Por. ReP 35.

⁸² Tamże.

⁸³ Tamże, 13.

Świętego dobrze wie, jaką przyjąć postawę, zatapiając się w adoracji i w miłości bez granic”⁸⁴.

Miłość, która w Sercu Chrystusa jest odkupieńcza i obłubieńcza zarazem wpisuje się w praktykę rad ewangelicznych⁸⁵ i wyraża się przez ślub posłuszeństwa, ewangeliczną radę czystości oraz ewangeliczne ubóstwo⁸⁶. W tym znaczeniu rady ewangeliczne stanowią w ekonomii odkupienia „najbardziej radykalne środki przetworzenia stosunku do «świata» w sercu ludzkim: do świata zewnętrznego i do własnego «ja», które poniekąd jest centralną częścią «świata» w znaczeniu biblijnym, jeśli w nim bierze początek to, co «nie pochodzi od Ojca»”⁸⁷. „Istotne dla tej «ekonomii» jest przetworzenie całego kosmosu poprzez serce człowieka, od wewnątrz. Idzie ono w parze z tą miłością, jaką wezwanie Chrystusa zaszczepia w ludzkim wnętrzu”⁸⁸.

Zakończenie

Rekapitulacja powyższych rozważań prowadzi do następujących konkluzji. Prezentacja problemu symboliki serca w teologii Jana Pawła II, pomimo jej zawężenia jedynie do analizy treści encyklik i adhortacji papieskich, pozwoliła na wejście w przestrzeń niezwykle bogatej literatury przedmiotu. Stało się to możliwe dzięki określonej dyscyplinie metodologicznej, która pozwoliła na uporządkowanie wielości kontekstów występowania interesującego nas problemu. W rezultacie tego procesu, szczegółowa analiza tychże dokumentów wykazała w sposób jednoznaczny wyraźne odniesienie wypowiedzi Papieża do źródeł teologicznych, takich jak: Biblia, pisma Ojców Kościoła i pisarzy chrześcijańskich, dokumenty Soboru Watykańskiego II. Jednocześnie częstotliwość pojawiania się tego symbolizmu w różnych kontekstach znaczeniowych, w sposób jednoznaczny wydaje się potwierdzać jego ważność i aktualność nie tylko dla Papieża, lecz także dla szeroko pojętej współczesnej refleksji teologicznej, której nauczanie papieskie nadaje określony kierunek. Na koniec warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden istotny fakt. W świetle przeprowadzonych badań, zrodziło się również przeświadczenie o szczególnej roli teologii fundamentalnej, w procesie uzasadniania wiarygodności symbolizmu serca. Realizacja tego zadania, jak się okazuje, wpisuje się w szerszy kontekst problemu wiarygodności, dotyczący wiarygodności Kościoła. W nawiązaniu do niezwykle ciekawej prezentacji analiz H. Seweryniaka, odnośnie sposobów uzasadniania wiarygodności Kościoła⁸⁹, dokonanych

⁸⁴ EdE 62.

⁸⁵ Por. RD 8.

⁸⁶ Por. tamże, 9, 11, 13.

⁸⁷ Tamże, 9.

⁸⁸ Tamże; por. tamże, 11; FC 16.

⁸⁹ Por. H. Seweryniak, *Sposoby uzasadniania wiarygodności Kościoła w nowszej literaturze teologicznej*, w: *Wiarygodność Kościoła*, red. T. Dola, Opole 1997, s. 27-48.

z perspektywy teologii fundamentalnej, symbolika serca w teologii Jana Pawła II ujęta jako „via cordis” mogłaby z pewnością stanowić istotne ich dopełnienie.

SYMBOLIK DES HERZENS IN DER THEOLOGIE VON PAPST JOHANNES PAUL II

Z u s a m m e n f a s s u n g

In diesem Artikel wurde die Problematik der Herzenssymbolik in der Theologie von Papst Johannes Paul II. präsentiert. Durch diese Zielsetzung, im Hinblick auf dem breiten Bereich des Aufkommens dieses Symbolik, wurde die Analyse auf die Enzykliken und die Adhortationen beschränkt. Trotz der Beschränkung konnte man in die sehr zahlreiche Sachliteratur in einzelne gehen, aber nur durch eine methodologische Ordnung. Es wurden deswegen vier Grundinterpretationskriterien eingeführt: anthropologisches, erlösungs – christozentrisches, ekklesiologisches, wie auch Symbolik des Herzens Jesu, welche im Hinblick auf die Klarheit der uns interessierten Präsentation sehr wichtig scheinen. Durch die ausgeführte Forschung sind wir fest überzeugt, dass die Herzenssymbolik in der theologischen Reflexion von Papst Johannes Paul II ungewöhnlich wichtig und aktual ist. In diesem Kontext kann man auch sagen, dass die als „via cordis“ zum Ausdruck gebrachte Herzenssymbolik in der Fassung von Johannes Paul II. eine der wichtigen Weisen der Begründung der Glaubwürdigkeit der Kirche in der gegenwärtigen theologischen Literatur bildet

Słowa kluczowe: teologia Jana Pawła II, symbolika serca, antropologia, chrystologia, eklezjologia, symbolika Serca Jezusowego, teologia fundamentalna, wiarygodność Kościoła

Keywords: Theology of John Paul II, heart symbolism, anthropology, christology, ecclesiology, heart of Jesus Symbolism, fundamental theology, credibility of Church